

Stipe Ramljak

CRTICA O LIHVARSTVU U DRNIŠKOJ KRAJINI KRAJEM XIX. I POČETKOM XX. STOLJEĆA

Ovim radom se prvenstveno želim osvrnuti na problem lihvarstva krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, kad je ono bilo izraženo na području cijele Dalmacije, a ja ću se fokusirati na područje Dalmatinske zagore, točnije Drniške krajine, zbog posebnosti novovjekovnog povijesnog razvoja tog *pasivnog*¹ kraja i područja koje je pripadalo nekadašnjoj mletačkoj vojnoj krajini, koja kao takvo specifično društvo nakon kratkotrajne francuske uprave ulazi u sastav austrijskog dijela Habsburške Monarhije početkom devetnaestoga stoljeća te joj to određuje sudbinu sve do kraja Monarhije 1918. godine i ulaska u moderno doba.

Na uže područje Drniške krajine se želim osvrnuti zbog upotrebe književnih djela kao ilustracije koja, kako svojom vremenskom i prostornom autentičnošću nastanka, tako i temom govore o problemu koji želim obraditi. Takvo je djelo drniškog liječnika Filipa D. Marušića *Liječnikovi zapisci*² te novela Josipa Kosora *Kako narod propada*³. Spomenuta djela neću koristiti kao strogi povijesni izvor kojeg bi trebalo podvrgnuti objektivnoj kritici jer se ona kao književna djela i subjektivni prikaz ni ne mogu tako koristiti, nego hoću da budu ilustrativni primjeri te svojom snagom izričaja donekle pomognu približiti povijesnu zbilju.

Pojava lihvarstva u Dalmaciji seže još u vrijeme mletačke uprave kada je bilo dosta rašireno, lihvari su najviše bili doseljenici iz Italije, ali i domaći plemići i trgovci koji su naročito za loših godina posudbama namirnica i gotova novca dolazili do značajnih prihoda.⁴ Razvojem tijekom devetnaestog stoljeća, naročito u drugoj polovini stoljeća, za vrijeme austrijske uprave, pod utjecajem novčane privrede te pritiskom fiskalne politike moderne države na siromašno stanovništvo i sve većom društvenom diferencijacijom lihvarstvo se uvećava u Dalmaciji, a prvenstveno u Dalmatinskoj zagori gdje se u pojedinim slučajevima razvija do ogromnih razmjera te tako značajno negativno, bolje rečeno, pogubno djeluje na sve segmente zagorskog društva.

Želim pobliže naznačiti uzroke i mehanizme razvoja lihvarstva te na njegovu raširenost u spomenutom području kako bi se došlo do boljeg razumijevanja te, možemo reći, specifičnosti zagorskog društva.

Kao polazište uzet ću i osvrnuti se na mišljenje Dinka Tomašića. Razmatrajući život u *pasivnim* krajevima u svom djelu *Društveni razvitak Hrvata* Dinko Tomašić ističe geografske okolnosti tih krajeva koja uvjetuje ekonomsku strukturu i istaknutu ulogu razmjene dobara i uloge trgovca, koji kako ćemo vidjeti postaje lihvar.⁵ Osnovna ekonomska karakteristika *pasivnih* krajeva je ekstenzivno stočarstvo i zaostalost poljoprivrede na maloj obradivoj površini s niskim prirodom.⁶

1. D. TOMAŠIĆ, 1997, 88-98.

2. F. D. MARUŠIĆ, 1906.

3. J. KOSOR, 1964.

4. S. OBAD, 1990, 45.

5. D. TOMAŠIĆ, 1997, 88-98.

6. D. TOMAŠIĆ, 1997, 88.

*Ove su prilike uvjetovane geografskim okolnostima koje uzrokuju pomanjkanje vode ljeti, poplave zimi, što odnosi plodnu zemlju, o donosi pijesak, tako da silom prilika i same oranice, gdje ih ima, pretvaraju u livade... Ekonomska struktura ovih krajeva naime naročito pogoduje razvijanju trgovaca jer stočarski krajevi uz zaostalu poljoprivredu nužno upućeni na izmjenu dobara; od tuda veliko značenje lokalnih sajmovi u ovim krajevima, a s tim u vezi formiranje trgovaca i tržišta.*⁷

Nadalje ističe prirodu same trgovine, zamjenu stočarskih proizvoda za žitarske, dakle zamjenu radi dobavljanja namirnica neophodno potrebnih za održanje života, što dovodi do osobite zavisnosti seljaka od strane trgovaca i s druge strane iskorištavanje te zavisnosti od strane trgovaca, te se tako razvija lihvarstvo.

*Baš usljed toga što se u ovim krajevima vrši izmjena dobara radi potrebe podmirivanja najnužnijih životnih namirnica, kao što su žitarice, oko 74 posto od svih zaduženih seljaka zaduženo je zato, što su prisiljeni kupovati hranu. Kad ne mogu otplatiti dug, moraju prodati zemlju, koja tako dolazi u ruke mjesnih trgovaca....Ovim putem dolazi do obogaćivanja pojedinih seoskih porodica na račun sirotinje i društveni ugled tih porodica raste u vezi sa njihovim ekonomskim stanjem. Pošto se taj ugled zasniva na nekretninama, relativno je trajan, to jest održaje se za istu porodicu u toku nekoliko generacija. Tako dolazi u ovim krajevima do stvaranja t. zv. «uglednih kuća».*⁸

Osvrćući se na geografske, ekonomske i socijalne aspekte Tomašić u svojoj kratkoj studiji idealtipski pokazuje i ističe specifičnosti zagorskog društva. Jasno ističe ulogu trgovca u takvom društvu koji nosi sa sobom sposobnost akumulacije kapitala te zavisnost i izloženost seljaka prema njemu.

Za razliku od ostatka Dalmacije koji je ostao u kolonatskim odnosima, u bivšim mletačkim krajinama pa tako i u Dalmatinskoj zagori francuska uprava je 1806. godine ukinula Grimanijev zakon te s njim i državno vlasništvo zemlje; zemlja je došla u vlasništvo seljaka s obvezom da plaća porez državi a seljak je mogao zemlju uživati, prodati ili ostaviti u nasljedstvo.⁹ Bernard Stulli u svom djelu o tom problemu navodi iz arhivskih izvora: *Po mletačkom agrarnom zakonodavstvu seljaci nisu mogli prodati dodjeljenu zemlju. Kad je francuska uprava ukinula taj zakon, seljaci su se počeli zaduživati uz hipoteku na zemlju, pa prodati zemlju vjerovnicima iz gradova, i mnogi su prijašnji vlasnici tako postali koloni na svojoj zemlji. Sada im je položaj daleko teži, jer, osim desetine državi, moraju sada novom vlasniku još k tome da daju četvrtinu ili čak polovinu proizvoda prema volji toga novog vlasnika.*¹⁰ Dakle zemljište zagorskog seljaka je bilo stavljeno na tržište, a seljak je bio posebno ekonomski ranjiv i laka žrtva lihvara. Zakašnjeli prijelaz iz feudalnih u robno-novčane odnose te nedostatak novčanih zavoda tako dovodi do razmahivanja lihvarstva naročito u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća.¹¹ Zagorski seljak je nezaštićen, izložen pritisku trgovačkog i posjedničkog kapitala koji se postepeno akumulira u varošima i gradovima u rukama novoformirajućeg građanskog sloja, te je to jedan od razloga razvoja lihvarstva. Seljak postepeno gubi svoju zemlju te tako pada u ekonomsku ovisnost o tom sloju te često na svojoj bivšoj zemlji radi za njega; dakle pada u kolonatski odnos.

7. D. TOMAŠIĆ, 1997, 88, 89.

8. D. TOMAŠIĆ, 1997, 89.

9. S. OBAD, 1990, 19.

10. B. STULLI, 1981, 146.

11. S. OBAD, 1990, 50.

Drugi razlog pojave lihvarstva je ekonomsko stanje, bolje rečeno ekonomske nevolje zagorskih seljaka, porezno opterećenje te oskudica i bolest. Dalmacija je u devetnaestom stoljeću bila gotovo isključivo poljoprivredna, seljačka-težačka zemlja, a njena poljoprivredna proizvodnja je bila najniža u Monarhiji, tako da ljetina često nije mogla prehraniti stanovništvo. Najteže je bilo u zagorskom djelu te je upravo u toj siromašnoj Dalmaciji opasnost od oskudice i gladi bila stalna sve do propasti Monarhije.¹²

Za ilustraciju stanja navest ću primjere iz Drniške krajine. Poplave i bujice iz nereguliranih korita potoka i rijeke Čikole često uništavaju ljetinu i sprečavaju obradu zemlje, ljeti velika suša koja uništava usjeve ponekad doseže razmjere da ljudi nemaju vode za piće. U nestašici pitke vode ljudi iz okolice Drniša su pili vodu iz zagađenih lokvi punih insekata iz koji pije stoka, a posljedica je bila oboljevanje od groznice i tifusa.¹³ Godine 1882. nakon višemjesečne suše, petnaest dana je padala kiša, čitavo Petrovo polje od izvora do Drniša bilo je pod vodom, voda je poplavila vinograde i kukuruze.¹⁴ Potkraj 1903. nakon jakih kiša Čikola je nabujala i poplavila 7000 hektara i uništila tek nikle usjeve, procjena štete je bila na 432000 kruna.¹⁵ Stočarstvo, koje je uz poljoprivredu bilo ekonomska osnova je trpilo od suše i stočnih epidemija, tako je 1888. godine u drniškoj općini uginulo 30000 ovaca i nekoliko stotina grla krupne stoke.¹⁶ Na kraju 1879. godine glad vlada drniškom okolicom, a lihvari utjeruju dugove od siromašnih seljaka prodajom njihove stoke na dražbi te tako uništavaju stanovništvo.¹⁷ Godine 1911. ljetina u okolici Drniša je bila siromašna pa je stanovništvu prijetila glad, a tomu se pridružila i nemogućnost prodaje sitne stoke, što je prisiljavalo seljake na obraćanje lihvarima za pozajmicu.¹⁸ Uz sve prirodne nepogode malarija, tifus i druge bolesti haraju stanovništvom. U Drnišu je 1889. godine harala *boleština kao nikad*, a samo u prosincu u samom Drnišu je bilo četrdeset sprovoda¹⁹; a 1891. od groznice je znalo odjednom bolovati 80% stanovništva.²⁰ U župi Mirlović koja je brojala 2659 ljudi u dva su mjeseca 1904/1905. od gladi i groznice umrle 44 osobe.²¹

Uz sve seljak je trpio i od strane države koja se «mačehinski» odnosila prema njemu te ga nije štitila nego iskorištavala. Često dolazilo do nepravilnosti u razrezivanju poreza, tako da je porez znao narasti u dvije godine i deset puta a općinski porez je primjerice 1912. narastao gotovo 300%.²² Seljaci su se mogli žaliti a žalbe bi se rješavale po dvije, tri godine ali porez su morali platiti odmah što je dovodilo do prisilne prodaje i oduzimanja njihovih dobara.²³ Sudski procesi su također financijski iscrpljivali seljake jer su zahtjevali plaćanje raznih administrativnih i sudskih troškova. Raspodjela općinskih pašnjaka je tipični primjer loših poteza države, a konkretno ovaj je prouzročio značajno smanjenje stočnog fonda koji je bio jedan od ekonomskih stupova stanovništva.

12. Š. PERIČIĆ, 1980, 2.

13. K. KOSOR, 1995, 360.

14. K. KOSOR, 1995, 348.

15. K. KOSOR, 1995, 351.

16. K. KOSOR, 1995, 356.

17. K. KOSOR, 1995, 348.

18. Š. PERIČIĆ, 1980, 16.

19. Prema popisu stanovništva 1880. Drniš je imao 1459 stanovnika. Vidi u Statistika pučanstva u Dalmaciji, urednik Krešimir Ljubić, Zadar 1885. str. 15.

20. K. KOSOR, 1995, 360; Š. PERIČIĆ, 2000, 265.

21. K. KOSOR, 1995, 351.

22. K. KOSOR, 1995, 355.

23. K. KOSOR, 1995, 355.

Općinski pašnjaci su osamdesetih godina bili razdjeljeni seljacima koji zbog nepravilnosti raspodjele, velikih nameta i poreza ne izvlače korist iz toga nego trpe štete. Zato pašnjaci zbog dugova i ostalih nedaća prelaze u ruke lihvara i bogatijih seljaka. Tako je seljak prisiljen smanjiti broj stoke ili napasati stoku na tuđem zemljištu.²⁴

Čitavu situaciju najbolje će opisati citat iz *Narodog lista* (broj 81, 1903.) koji kaže da je Drniškoj krajini suđeno: *robovati, poreze plaćati i zlatom državne kase puniti. Ona je jedna od najzapuštenijih krajina, a mogla bi biti među prvima. Uništiše je kamatari, nerodica, poplave, malarija, nestašica vode, zaostalost u prosvjeti i teški nameti. Narod je do kosti oglodan i nalazi se u očaju.*²⁵

Usljed svega seljak je prisiljen, katkada doslovno u borbi za goli opstanak, bježeći od jednog zla prema drugom potražiti «spas» u zaduživanju; a to je redovito kod lihvara jer drugog izbora nema. Novčarski zavodi koji su pristupačni seljaku u Dalmaciji se razvijaju pomalo i skromno tek nakon 1900. godine, ali oni samo ublažavaju stanje tako da se lihvarstvo održalo sve do kraja prvog svjetskog rata.²⁶

Bernard Stulli navodi, uz općenito o stanju u Dalmaciji, u pogledu lihvarstva: *Lihva je također veliko zlo, koje obogaćuje mali broj ljudi, a užasno osiomašuje mnoge. To je pravo pustošenje, a najbrojnije su žrtve iz najniži klasa. Svuda se javlja u Dalmaciji, nema joj zapreke, javlja se u hiljadama oblika. Zakoni o kamatama ništa ne priječe. Strahoto je vidjeti kako za male pozajmice, često ne novčane već u robi, kratkoročne kamate dosižu od 30 do 40%, pa do 100%, a i više od toga...*²⁷

Suvremenik Frano Ivanišević slikovito u svom djelu *Seoske blagajne* (1905.) opisuje sistem zaduživanja: *Kada seljak nemože da uzajmi novca kod banke ili znanca u gradu, kud će tada? Neostaje mu drugi put, nego do kamatnika. Po našim varošicam i selima imade trgovčića, većih posjednika, koji su visokim kamatam pravi umet seljačke ruke. Nije samo kamata do 20 i više po sto na novcu, dali ona nemila u žitu, vinu, ulju. Seljak neima u jesen pšenice za usjev, podje u varoš, nadje trgovca, ali uz koji uvjet? O lučindanu daje mu u dug 2 kvarte pšenice, a o Petrovu valja da mu povrati 3, i to zavu na «treću». Stavimo vriednost pšenice na fiorina 6 po kvarti, za 12 fiorina dat će dakle 18 t. j. fiorina 6 više, što iznaša ravnih 50 po sto, i to za samih 10 mjeseci. ... Velika kamata je ljuta rana, koja crvaotoči blagostanje našega seljaka, osobito u zagorskoj Dalmaciji. Po nekojim selima propalo je s temelja mnogo težačkih kuća, jer ih satrla velika kamata, a po varošima i gradovima neki trgovčići postali gavani tom bogumrskom deračinom.... Osim kamate, pri sklapanju dugova hoće se potroška. Treba utvrditi pogodbom kod bilježnika, platiti njegov trud, pristojbe, biljege, uz to preneti popis dobara, a od potrebe i izvadak iz zemljišnika.*²⁸

O raširenosti problema svjedoči jedan suvremenik u *Narodnom listu* 1881. godine te navodi podatke da u čitavoj provinciji Dalmaciji ima 5 lihvara na 100 stanovnika, dok u pojedinim kotarevima kao što su Zadar, Drniš, Benkovac, Obrovac, Kistanje, Knin ima 14-25 na 100 stanovnika.²⁹ Podaci možda i jesu pretjerani ali jasno svjedoče o problemu, o upozoravanju na njega u tisku te tolikoj ukorijenjenosti do nerješivosti problema. O socijalnoj strukturi navodi se da su najveći broj *lihvara trgovčići i posjednici, zatim bilježnici i odvjetnici, pa najzad činovnici, zanatlije i pomorci nisu lihvari.*³⁰

24. K. KOSOR, 1995, 356; Š. PERIČIĆ, 2000, 273.

25. Preuzeto iz K. KOSOR, 1995, 362.

26. S. OBAD, 1990, 50.

27. B. STULLI, 1981, 142; Iako B. Stulli donosi arhivske podatke iz prve polovice devetnaestoga stoljeća oni mogu poslužiti kao primjer, jer sistem lihvarstva se kroz čitavo razdoblje zapravo ne mijenja nego se samo kvantitativno povećava.

28. F. IVANIŠEVIĆ, 1898, 8-10.

29. P. B., 1881, 1.

30. P. B., 1881, 1.

Po spolnoj strukturi 70% su muškarci a 30% žene; obrazovna struktura je ovakva: 60% ima osnovno obrazovanje, 20% srednje obrazovanje, 4% visoko, a 16% se zna potpisati ili nema nikakvo obrazovanje.³¹ Način poslovanja je ovakav: *Na kuću vrijednu 1000 fiorina uzajmit će samo 100 fiorina. I to, premda primica glasi na 100 fiorina, a kamate su 12 po sto isplata u isto vrijeme, kad i glavnica, nedobija dužnik u ruku već samo 80 fiorina, a čestokat samo 70 i mora da se obaveže šunkom za Božić, janjetom za Uskrs, pa jajim, sirom itd. a uz to da isplati onu glavnicu i namaćene kamate.*³²

Bilo je pokušaja borbe protiv lihvarstva, ali država se sa svojim aparatom nije učinkovito nosila s tim problemom.³³ Iako su postojali propisi o visini kamata na zajmove, lihvari su primjenjivali razne makinacije da ih izigraju.³⁴ Rijetki su slučajevi bili da lihvari sudski odgovaraju.³⁵

O raširenosti lihvarstva u Drnišu i okolici svjedoči *Narodni list: U Drnišu imade čitavih lihvarskih rodova a odlikuje se osobito seoski trgovčić, koji na kočiji nosi barunski grb.*³⁶ Karlo Kosor u svom djelu citirajući iz djela Josipa Modrića (*La Dalmazia romana-veneta-moderna*, Torino-Rim, 1892.) kaže da je u Drnišu postojalo *organizirano udruženje lihvara koje se držalo pravila da nitko od njih ne smije pomoći seljaku koji je pao u pandže jednog člana udruženja.*³⁷ Nadalje navodi primjer seljaka koji je prisiljen gladu molio trgovca da mu uduži hrane, a umjesto hrane trgovac mu je posudio 200 fiorina. Na račun duga mu je odmah oduzeo 50 fiorina, a za ostatak novca mu je prodao žito. Na kraju svega je seljak bio dužan 400 fiorina, 200 za posuđeni novac i 200 za žito. Kako seljak nije mogao platiti dug, nakon šest mjeseci trgovac je pripisao sebi čitavo seljakovo imanje vrijednosti 6000 fiorina.³⁸ Pojedini primjeri najbolje će posvjedočiti o postupcima drniških livara. Jedan drniški lihvar je u srpnju 1895. izbacio iz kuće udovicu s 11 djece jer nije mogla platiti dug.³⁹ U rujnu 1905. odselila se jedna obitelj kojoj je lihvar odnio sve pa i pojat u kao zadnje sklonište.⁴⁰ Na zahtjev trgovca-lihvara vlast je naredila da se na Božić zapali kuća jednom seljaku dužniku.⁴¹ Dopisnik Katoličke Dalmacije (broj 131, 1910.) kaže da drniški trgovci-lihvari za vrijeme druženja iz zabave razgovaraju koji seljak ima dobru zemlju, vinograd, livadu, kravu ili vola da ih se mogu domoći za dug ili pozajmljeni novac.⁴²

Dosada navedeno socijalno stanje, ekonomske nedaće, te lihvarstvo na kraju, su uzroci iseljavanja stanovništva. Iseljavanja iz je bilo kroz čitavo devetnaesto stoljeće, a naročito u drugoj polovici stoljeća, prvenstveno u Slavoniju, Banat i Srijem, a masovnija iseljavanja u Ameriku počinju 1907. godine.⁴³ I u toj prilici su lihvari odigrali ključnu ulogu. Citirat ću iz djela Karla Kosora koji o tom kaže: *U 3-4 mjeseca iselilo se oko 500 ljudi. U kolovozu čekalo je na iseljenje još oko 1000 ljudi. Drniški lihvari i agenti parobrodarskog društva Austro-america iskoristili su prigodu da potpuno oderu jadnog seljaka ili radnika.*

31. P. B., 1881, 1.

32. P. B., 1881, 1.

33. S. OBAD, 1990, 48.

34. B. STULLI, 1981, 175.

35. S. OBAD, 1990, 48.

36. P. B., 1881, 1.

37. K. KOSOR, 1995, 352.

38. K. KOSOR, 1995, 352-353.

39. K. KOSOR, 1995, 353.

40. K. KOSOR, 1995, 353.

41. K. KOSOR, 1995, 353.

42. K. KOSOR, 1995, 353.

43. Vidi u Š. PERIČIĆ, 2000, 262-266; K. KOSOR, 1995, 346-361.

Lihvari su dobivali pozajmljujući novac, trgovci prodavajući potrebnu robu za putovanje, agenti varajući neupućene u troškove putovanja. Troškovi za putovanje i hranu kod Austo-amerikane iznosili su 165 kruna. Međutim, Petar Uroda iz Zlosela kod Šibenika nudio je ljudima besplatno putovanje uz uvjet da nakon dolaska u Ameriku plate 400 do 600 kruna. Ljudi su «ko ošce na so» pred bilježnikom potpisivali i odlazili. Kad je prošlo šest mjeseci, počeo se utjerivati dug, koji je iznosio preko 20000 kruna. Uroda je na taj način uputio u Ameriku 80 ljudi i na svakom zaradio po 275 kruna.⁴⁴

UMJESTO ZAKLJUČKA

• Iz djela Josipa Kosora *Kako narod propada*, opis dva lihvara, Marketine i Kavelina te njihov odnos sa seljacima.

Marketina bijaše glasovit kao lihvar, a glasovitiji s načina lihve. On je bio od onih koji ne ubijaju svoje žrtve s očiju nego joj polako poput pijavice sišu krv. Ako bi posudio seljaku stotinu forinti na godinu, nije htio uzimati kamata na cijelu svotu nego djelomice na pojedinu forintu. Seljak bi pitao: «Koliko uzimlješ kamata?» - «Eto da ne žališ na me» - rekao bi on tobože iskreno i sućutno: «dat ćeš mi pet šoldi mjesečno na forintu!» i tako bi on napisao ugovor samo na jednu izračunatu svotu koju sačinjavaju glavnica i kamate, a taj ugovor potpisali bi kao svjedoci njegovi momci.

Marin je osjeti kako mu je nepce suho, on ga povlaži slinom i onda približiši se Marketini zamoli ga istiha:

- *Htio sam te moliti da mi uzajmiš petnaest fforina, moram platiti porez.*

Marketina pošuti malo sa zabrinutim licem, a onda ustavši sa stolice rekne ozbiljnim tonom:

- *Čovječe božiji, ja novca nemam, koga vruga dolaziš uvijek meni.*

- *Ama ja bi te molio, otjerat će mi kravu...*

Marketina nasloni čelo na dlan, postane malko tako, kao da nešto teško i veliko smišlja, zatim uz-baci glavu, korači i zovne Marina u neku pokrajnu sobu.

- *Učinit ću ti ljubav, ali ne onako kako ti misliš – rekne mu nasamu.*

- *Da – kako?*

- *Dat ću ti žita.*

- *Šta će mi žito, ne mogu žitom platiti porez...*

- *Stani, razumij, ne budi živina – razljuti se Marketina.*

- *Čujem.*

- *Ja ću tebi dati šest šinika žita, iz moje žitnice, i ti to žito odmah prodaješ meni za novce!*

- *Trgovački, razumješ li?!*

Marketina raskolači oči na Marina kao da ga hoće zastrašiti, i uistinu zadržtao je pred njim Marin: instinktivno kao sitna zvjerka pred velikom, proždrljivom.

- *Razumjem, razumjem, al gospe mi, očeš nakrivo: - šinik žita dođe ove godine pet fforina, šest puta po pet!...a ja uzimam u tebe svega petnaest fforina.*

Marketina ga pogleda prezirno pa će uprijevo prstom:

- *A ti, eno na vrata!*

Marinu je teško u prsima i u duši, kao da ga pritisla gora.

- *Pa kako ti to, daj reci još jedanput – zamuca on sa stidom i prijegorom, u neprilici.*

- *Ja velim sada samo to da ti ne umješ poštivati čovjeka koji te potpomaže.*

- *Nu!*

- *Ja neću, da ti meni povraćaš novca, neću, ne, jer znam da ih ti ne možeš ubrati na drvetu,*

44. K. KOSOR, 1995, 361.

al oću od tebe ono što možeš i što imaš, a to je da mi ne do po godine nego do godine povratiš mojih šest šinika žita.

Marin očuti kako mu se u nekoj teškoj vrućini zapleo mozak.

- *Daj, daj... – govori on smeteno.*

Marketina pride blagajni hitrim korakom, izbroji mu petnaest forinti i zabilježi u knjizi, a Marin izade smeten s navcima van. Kad se našao vani i udahnuo u prsa slobodnog zraka, odlanulo mu. U pameti prosljedi cio razgovor s trgovcem i spozna da se je zadužio za trideset forinti...

...U prostranoj žitnici Kavelina sabrala se hrpa seljana koji su došli s vrećama po žito. Kavelin, suhonjavi čovječuljak sa žutom bradicom i nemirnim, sivim očima, natezao se s njima za cijenu, uvjervavao ih suhim hrapavim glasom da im daje jeftino i iz veledušja, a oni su klimali glavom, žamorili i prigovarali. Vrlo rijetki su kupovali gotovim novcem, dok su ostali sklapali pogodbe i preuzimali teške obaveze.

- *Ne mogu, ne mogu – govori jedan koščati, visoki seljanin; - ti očeš za godinu varčak na varčak; rađe ću prodat ono blaga kod kuće nego tebi pokloniti polovicu svoje ljetine.*

- *A ti se nosi – nitko te nije ni zvao; živina si ti nezahvalna, znam ja tebe – više razdraženo Kavelin.*

S jednim širokim, plečatim seljaninom natezao se kojih deset časaka. Na silu je htio da mu ovaj za neki dug i uz još neku doplatu proda svoj vinograd. Seljanin neće o tom ni da čuje: «Ne dam ja vinograda ni za živu glavu, u njemu mi je sve»...Kavelin dršće od jeda, oči mu rastu, a lice se nekud rasteže; kriješti on i diše u zrak pesnicu s grožnjom: «A ja ću s tobom na bubanj!»...- «Dosta mi je, da si mi umeo strica...» - odorača seljak. Kavelin skoči i otvori vrata: «Šibaj iz moje kuće». Od seljaka se čuje žučaljiv glas: «Pazi da te ne zaplače...».

Kad je došao na red na Martina Alkića Markova, zaigralo Kavelin na nj svojim nemirnim, sivim očima kao da mu se nečim grozi.

- *No, šta je?*

- *Daj mi dvije vreće ječma.*

- *Nagodinu četri! – a onda produlji uzdignuvši glasom: - čuješ, ti si već duboko u mom džepu; znaš li koliko mi duguješ?*

- *Šest stotina.*

- *Osam stotina fforina, magarče, eno crnu na bijelu u mojoj knjizi!*

Alkić se strese. Kad mu je umro otac, sjeća se da je pozajmio dvjesta fforina sa četrdeset fforina godišnje na stotinu, a to je bilo prekolani; potom je, kad se rasto s bratom, uzajmio robe i žita, što je sve skupa esapio na kojih sto i šezdeset fforina – pa odakle sad najednom osam stotina fforina?!

- *Varaš se, gospodaru, ne dugujem ti više od šest stotina fforina, proesapio sam ja u glavi.*

- *Ne potvaraj me, lupežu jedan – planu Kavelin jarosnim glasom; ja ću s tobom na bubanj!*

U Alkiću suspregoše srdžbu misli da nema u kući kruha a da se ne baci na Kavelina i udari ga šahom u glavu. Ne reče više ni riječi nego se tek žario u obrazu plamenom gnjeva i gorčine. Pristade nagodinu povratiti četri vreće ječma,...⁴⁵

- Iz djela Filipa D. Marušića *Liječnikovi zapisci*, dijalog između liječnika i gladne roditelje.
 - Čemu naselište ovu jadnu ljut i kame, svi vaši seljani ovdje drže staje, a vami je u stajama boravak....
 - Ni ova staja nije naša. Bjedni se moj Martin lani zadužio, da ne poginemo od gladi, kad nam je ono voda sve usjeve odnijela. Kad što ćeš vidjeti, od Ćurijeva do Božića mi smo radi toga duga bili bačeni na put. U prodolu smo imali nešto ševarice i podvornice, gdje smo s djecom mogli zakloniti glave. Ne bilo dosta, što nam bezdušnik oranice odnio, već nam zaplijenio podvornicu i ono jadne kućice. Mi smo morali seliti s domaćeg ognjišta, jer je k našemugu pridružio i dug naših starijih. Martin bio uvijek zamišljen. Dva nas puta trgovac bacao na put, dva puta je Martin razlupao vrata rodnog doma, da smjesti u nj svoje troje dječice i mene. Radi toga zateče ga tamnica, a ja jadna ostala goloruka samohrana bez hranitelja i branitelja. Trgovac - Bog mu prostio - naredi, da se ševarica, naš rodni dom, spali. I mi nismo imali gdje glave zakloniti. Susjedi se smilovaše te nam ovo pojate na Moseću dadoše...⁴⁶

LITERATURA:

- P. B., 1881. – P. B., Lihvari ili ti kamatnici u Dalmaciji, *Narodni list*, broj 50, Zadar 2. 7. 1881. str. 1.
- F. IVANIŠEVIĆ, 1898. – Frano Ivanišević, *Seoske blagajne*, Zadar, 1898.
- J. KOSOR, 1964. – Josip Kosor, Kako narod propada, *Pet stoljeća hrvatske književnosti sv. 79*, Zagreb, 1964. str. 41-74.
- K. KOSOR, 1995. – Karlo Kosor, Drniš u ogledalu tiska za hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji (1860.-1921.), pretisak, *Povijest Drniške krajine*, urednik Ante Čavka, Split, 1995. str. 237-440.
- F. D. MARUŠIĆ, 1906. – Filip D. Marušić, *Liječnikovi zapisci*, Zagreb, 1906.
- S. OBAD, 1990. – Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*, Split, 1990.
- Š. PERIČIĆ, 1980. – Šime Peričić, Oskudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest u Zagrebu*, broj 13, Zagreb, 1980. str. 1-32.
- Š. PERIČIĆ, 2000. – Šime Peričić, Prinos poznavanju gospodarskih prilika drniškog kraja u XIX. Stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 42, Zadar, 2000. str. 261-285.
- B. STULLI, 1980. – Bernard Stulli, *Grada o gospodarstvu dalmacije u prvoj polovici XIX stoljeća*, sv. 10, poseban oti-sak, Split, 1980. str. 135-186.
- D. TOMAŠIĆ, 1997. – Dinko Tomasić, *Društveni razvitak Hrvata*, Zagreb, 1997.

46. F. D. MARUŠIĆ, 1906, 16-17.